

Baha Tevfik'in Hayatı, Eserleri ve Felsefî Düşünce Yapısı

Mustafa ATEŞ*

Atıf / ©- Ateş, M. (2017). Baha Tevfik'in Hayatı, Eserleri ve Felsefî Düşünce Yapısı, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 331-348.

Öz- 1884-1914 yılları arasında yaşamış olan Baha Tevfik, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde yetişmiş olan önemli düşünürlerden birisidir. Baha Tevfik'in dünya görüşü içerisinde pozitivism, natüralizm ve materyalizm doktrinleri birbirlerini tamamlayıcı bir konumdadır. O'nun düşünce yapısını oluşturan bu öğretiler ile bencillik kavramı, dinsel inançlar hakkındaki görüşlerine de temel teşkil etmiştir. Baha Tevfik'in pozitivism anlayışı; empirizm, determinizm ve atâlet (süredurum, eylemsizlik) kavramları üzerine kuruludur. Düşünüre göre ancak deney ve gözlem bizi gerçeğe ulaştırabilir. Deneysel olarak doğrulukları ya da yanlışlıkları test edilemeyen metafizik kavramları ve dinî inançları bilmemiz imkânsızdır. Bu yüzden bunların felsefenin kapsamı dışında tutulması gerekir. Baha Tevfik'in materyalizmi tarihî ve diyalektik değil, biyolojik evrimci bir materyalizmdir. O, bu konuda Batı'nın biyolojik ve evrimci materyalist filozofları olan Charles Darwin'den, Ludwig Büchner'den ve Ernest Haeckel'den etkilenmiştir. Baha Tevfik'in natüralist-materyalist anlayışına göre, her varlığın ilk nedeni, başlangıcı ve oluşturucusu tabiattır. Madde ve kuvvet ezeli ve ebedîdir. Bu sebeple mânevî olduğu söylenen varlıklar da hayâl ürünü varlıklardır.

Anahtar sözcükler- Baha Tevfik, natüralizm, materyalizm, pozitivism, deneycilik, determinizm

Makalenin gelişi 12.08.2017; Yayına kabul tarihi: 20.12.2017

* Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Doktora Öğrencisi, e-posta: mustafaates78@mynet.com (ORCID: 0000-0001-8345-7142)

Giriş

Tarih boyunca düşünürler; felsefenin temel problemleri olan varlık, bilgi ve değer meseleleri hakkında çeşitli görüşler ortaya koyarak, zaman zaman başka düşünürler tarafından ileri sürülen görüşleri de yorumlayarak ve işleyerek felsefe tarihini oluşturmuşlardır. Ülkemizde de felsefe problemleriyle meşgul olmak suretiyle felsefe tarihine katkıda bulunan çeşitli düşünürler yetişmiştir. Bunlar arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşamış olup, eserlerinin büyük bir bölümünü II. Meşrutiyet döneminde veren Baha Tevfik (1884-1914) özel bir öneme sahiptir. Zira Batı'da 18. yüzyılda ortaya çıkan sanayi inkılabından sonra yayılan materyalist ve pozitivist fikirleri gerek bazı ünlü materyalistlerden yaptığı çevirilerle, gerekse telif ettiği eserlerle kültürel dünyamıza taşıyan felsefeciler arasında öncü bir konuma sahiptir. Bu konumundan dolayı o, kullandığı dilin materyalizmin Osmanlıcası olduğu söylenilen bir düşünce çevresinin üyesi sayılmıştır. Baha Tevfik, siyâsî, sosyal, ilmî, dinî ve felsefî konularda ve zamanının güncel meseleleriyle ilgili olarak bazen, batıda üretilen düşünceleri -bir kısmını kendisine de mal ederek- aktarmış, bazen de kendisine has orijinal denebilecek görüşler ortaya koymuş bir felsefecidir. Bu nedenle Baha Tevfik'in gerek hayatını gerekse fikirlerini tanıtmaya yönelik çalışmalar, batı kaynaklı felsefî fikirlerin, ülkemizin Osmanlı'nın son asrındaki bilhassa II. Meşrutiyet dönemindeki düşünce hayatını nasıl etkilediğinin anlaşılmasına katkı sunacaktır. Bu düşünceden hareketle 2004 yılında bitirdiğimiz Baha Tevfik'te Din ve Tanrı Problemi adlı tezimizden de yararlanarak bu makaleyi hazırlamayı uygun bulduk.

Baha Tevfik'in düşünsel gelişimi, hayatı ile paralellik arz etmektedir. Bu nedenle, öncelikle düşünürün hayatı hakkında kısaca bilgi vermemiz yararlı olacaktır.

1. Baha Tevfik'in Hayatı ve Eserleri

II. Meşrutiyet devrinin önemli düşünce adamlarından birisi olan Baha Tevfik, 13 Nisan 1884 tarihinde İzmir'de doğmuştur.¹ İlköğrenimini İzmir Nazmazgâh Mektebi'nde yapmış, ortaöğrenimini İzmir Rüşdiyesi ve ardından İzmir İdadîsi'nde tamamlamış, yüksek öğrenimini iyi derece ile İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'den (Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden) mezun olarak tamamlamıştır.² 1908 yılında kısa bir süre İzmir'de Menba-i Füyûzât Mektep-i

¹ Rıza Bağcı; *Baha Tevfik'in Hayatı*, basılmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1987, s. 1.

² Rıza Bağcı; *Baha Tevfik'in Hayatı, Edebî ve Felsefî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Kaynak Yay., İzmir, 1996, ss. 13-16.

Hususiyesi müdürlüğü ve vilâyet mâiyet memurluğunda bulunan Baha Tevfik, daha sonra memurluğu bırakarak,³ yayın faaliyetlerinin zorlaştığı Balkan Savaşı günlerinde, İstanbul'da Rehber-i İttihâd-ı Osmânî Lisesi'nde Felsefe öğretmenliğine başlamış ve hayatının sonuna kadar bu görevini sürdürmüştür.⁴

Baha Tevfik iyi derecede Fransızca bilmekteydi. O, daha idâdî yıllarındayken Batı düşüncesine ve literatürüne ilgi duymağa başlamıştır. *Biraz Felsefe* adlı eserini bu yıllarda kaleme almıştır. Baha Tevfik'te, idâdî yıllarında başlayan Batı Felsefesi'ne karşı ilgi Mülkiye yıllarında daha da artmıştır. Alman düşünürü Ludwig Büchner'in (1824-1899) *Madde ve Kuvve*'i, Alfred Fouillée'nin (1838-1912) *Felsefe Tarihi*, Ernest Haeckel'in (1834-1919) *Kâinâtın Muammaları ve Vahdet-i Mevcut* adlı eserleri onun en çok okuduğu kitaplar arasındadır. Ayrıca Kant (1724-1801) felsefesini dikkatle incelemiş, Odette Lacquerre'in feminizm konusundaki görüşlerinden etkilenmiştir. Yine Nietzsche (1844-1900), Gustave Flaubert (1821-1880), Leon Tolstoy (1828-1910), onun okuduğu yazarlar arasında zikredilebilir. Okuduğu bu eserlerden bilhassa Ludwig Büchner'in *Madde ve Kuvve*'i onun düşünce dünyasında büyük değişiklikler yapan bir eserdir. Allah, din, ruh, kader, yaratılış konularındaki görüşlerinde, materyalist bir anlayışa sahip oluşunda, ateistliğinde bu eserin oldukça önemli bir rolü vardır.⁵

Yazarlık hayatına 1904 yılında *İzmir* gazetesi'nde başlayan Baha Tevfik'in, 10 yıllık yazı hayatı içerisinde *Usbûî İzmir*, *Haftalık İzmir*, *Edebî Serbest İzmir*, *Serbest İzmir*, *Şiir ve Tefekkür*, *Musavver Hâle*, *Sadâ-yı Millet*, *Resimli İstanbul*, *Kadın*, *Tenkit*, *Teşvik*, *Eşref*, *Piyano*, *Düşünüyorum*, *Hak Yolu*, *Karagöz*, *Yirminci Asırda Zekâ*, *Hak*, *Alemdar*, *Teşrih*, *Takvimli Gazete*, *Alem*, *Çocuk Duygusu*, *Büyük Duygu*, *Rübâb* ve "*Zekâ*" gibi gazete ve mecmualarda yazıları çıkar. Bunlardan *11 Temmuz*, *Piyano*, *Eşşek* adlı mizah gazetesi, *Düşünüyorum*, *Felsefe Mecmuası*, *Mâlum* ve *Yine O* mecmuaları kendisi tarafından çıkarılmıştır.⁶ Gazete ve dergilerdeki yayınları dışında yakın arkadaşı Ahmet Nebil'le (?-1945) birlikte, gençlerin felsefeye rağbet etmesine ve memleketimizin her köşesine felsefenin girmesine katkıda bulunmak amacıyla 1910 yılında kurdukları *Teceddüd-ü İlmî ve Felsefî Kütüphanesi*" yayınları içinde telif ve tercüme birçok kitap da yayınlamıştır.⁷

³ A.g.e., ss. 21-22.

⁴ Rıza Bağcı, *Baha Tevfik'in Hayatı, Edebî ve Felsefî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, s. 33.

⁵ Bağcı, *Baha Tevfik'in Hayatı*, ss.10-11.

⁶ Bağcı, *Baha Tevfik'in Hayatı*, s. 39.

⁷ Bağcı, *Baha Tevfik'in Hayatı*, s. 39; Bayram Dalkılıç, *Türkiye'de Din Felsefesi'ne Doğru*, Kendözü Yay., 1. Baskı, Konya, Mayıs 2000, s. 14; "Yirminci Yüzyılın İlk Çeyreğinde

Baha Tevfik'in başlıca kitapları şunlardır:

- *Ba's-ü Ba'de'l-Mevt*, Tolstoy'dan çeviri, 1325.
- *Biraz Felsefe* (el yazması).
- *Felsefe-i Edebiyât ve Şâ'ir Celîs*, 1330.
- *Felsefe-i Ferd*, 1332.
- *Feminizm: Alem-i Nisvân*, Odette Lacquerre'den çeviri.
- *Fransızca İştikâk Lügatı*, Hasan Vasfi Menteş ile birlikte, 1323-1325.
- *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk*, Ahmed Nebil ile birlikte.
- *Karagöz Sâlnâmesi*.
- *Madde ve Kuvvet* (Kraft und Stoff): Friedrich-Karl Christian Ludwig Büchner'den Ahmed Nebil'le birlikte çeviri.
- *Muhtasar Felsefe*, 1331.
- *Nietzsche, Hayatı ve Felsefesi*, Ahmed Nebil ve Memduh Süleyman ile birlikte çeviri.
- *Psikoloji: İlm-i Ahvâl-i Ruh*, Ahmed Nebil'le birlikte.
- *Târih-i Felsefe* (Historie de la Philosophie), Alfred Fouillêe'den Ahmed Nebil'le birlikte çeviri.
- *Teceddüd-i İlmî ve Edebî*.
- *Tedkîkât: Terâcim-i Ahvâl*, 1325.
- *Vahdet-i Mevcûd: Bir Tabiat Aliminin Dini*, Ernest Haeckel'den Ahmed Nebil'le birlikte çeviri.

Bunlardan başka Baha Tevfik'in Felsefe Mecmuası içinde tefrika ettiği "Kant ve Felsefesi", "Mektep Dersleri" ve "Felsefe Kamusu" adlı teliflerle Ernest Haeckel'den tercüme ettiği *Kâinâtın Muammaları* adlı bir tercümesi de bulunmaktadır.

Baha Tevfik, bu yoğun çalışma temposunu sürdürürken 1914 yılında 30 yaşındayken karaciğerinden rahatsızlanarak ölmüştür.⁸

Baha Tevfik'in hayatı, eserleri, faaliyetleri ve eserlerini okuyup etkilendiği düşünürlerden kısaca bahsettikten sonra, onun düşünce yapısını teşkil

Türkiye'de Din Felsefesi", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, Bahar 2004, sayı:17, ss. 70-71.

⁸ Bağcı, *Baha Tevfik'in Hayatı*, s. 39.

eden önemli kavramlardan ve batılı düşünürlerin onun felsefi anlayışının oluşumuna nasıl tesir ettiğinden söz etmek istiyoruz.

2. Baha Tevfik'in Düşünce Yapısını Oluşturan Temel Kavramlar

Baha Tevfik'in felsefi anlayışının oluşumunda pozitivizm, natüralizm ve materyalizm doktrinleri ile bencillik öğretisi oldukça etkili olmuştur. Düşünürün felsefedeki yöntemini anlayabilmemiz açısından, öncelikle bu öğretilerden pozitivizmin Baha Tevfik'in felsefesi içindeki yerini ve önemini belirtmemiz gerekmektedir.

2.1. Pozitivizm

Pozitivizm, Fransız filozofu Auguste Comte'un (1798-1857)'un ortaya attığı ve deneysel ispatı esas alan,⁹ araştırmaların yalnızca olgulara dayanmasını savunan, fizikötesi açıklamaları kuramsal olarak imkânsız, fiilî olarak da yararsız gören, deneyle denetlenmeyen soruları sözde soru olarak nitelleyen felsefe anlayışıdır.¹⁰

Baha Tevfik, felsefede takip ettiği yolu açıklarken, benimsediği öğretilerden birinin pozitivizm olduğunu ifade eder.¹¹ Düşünür, pozitivizmi, Auguste Comte'un metafiziği reddeden, buna karşılık materyalizm ile realizme göz yuman felsefi öğretisi olarak tanımlar.¹²

Baha Tevfik'e göre bilinmeyenlerle bilinmeyenler tarif edilemez ve dinî inançların görüşlerimize temel teşkil etmesi hayalciliktir.¹³ Düşünür, metafiziğin felsefeden dışlanmasını ister¹⁴ ve tecrübeyi doğrunun yegâne ölçütü kabul eder.¹⁵ Bu görüşler, Baha Tevfik'in pozitivizmi savunduğunu gösteren hususlardandır. Olayların her birisinin bir diğeri tarafından belirlenmesinin, başka bir deyişle, birinin diğerine sebep olmasının her tarafta geçerli olan zorunluluğu tesis ettiğini savunan Baha Tevfik, benimsemiş olduğu pozitivizm öğretisinin esaslarını; determinizm, süredurum (atâlet) niteliği, neden ve sonucun birbirini izlemesi ve aralıksız olarak sürmesi ile evrenin bütün kısımları arasındaki ölçü ve ahenk olarak açıklamaktadır.¹⁶ Baha Tevfik'in pozitivizmi

⁹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yay., 1999, s. 327.

¹⁰ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul, tarihsiz, s. 136.

¹¹ Baha Tevfik, *Muhtasar Felsefe*, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul, 1331, s. 4.

¹² Baha Tevfik, "Felsefe Kamusu", *Felsefe Mecmuası*, sayı X, s. 167.

¹³ Baha Tevfik, *Teceddüd-ü İlmî ve Edebî*, İstanbul, 1327, s. 19.

¹⁴ Baha Tevfik, "Maksat ve Meslek", *Felsefe Mecmuası*, sayı I, s. 2.

¹⁵ Baha Tevfik, *Teceddüd-ü İlmî ve Edebî*, s. 91.

¹⁶ Baha Tevfik, "Felsefe-i Hâzıra: Kant", *Felsefe Mecmuası*, sayı II, s. 23.

benimsemesi ve pozitivist Auguste Comte'un metafiziği reddeden, buna karşılık materyalizm ile realizme göz yuman felsefi öğretisi olarak tanımlaması,¹⁷ August Comte'tan etkilendiğini göstermektedir.

Baha Tevfik'in etkilendiği diğer batılı pozitivist düşünür, sosyolojizm akımının kurucusu olarak bilinen Emile Durkheim (1858-1917)'dir. Durkheim, pozitivist sosyoloji anlayışından yola çıkarak, toplumsal olanı, yine toplumsal olanla açıklamaya çalışmıştır.¹⁸ Baha Tevfik'in, *Felsefe-i Ferd*'in birinci bölümünde memleketimizdeki sosyal durumu incelemeye çalışırken sosyal bilimlere Durkheim'in gözlükleriyle baktığını söylemesi¹⁹, Durkheim'dan etkilendiğini göstermektedir.

Baha Tevfik'in pozitivistliği tarifi ve pozitivistliğin esasları hakkındaki açıklamasından, düşünürün pozitivistlik anlayışının, realizm, materyalizm ve natüralizm öğretileriyle sıkı bir bağının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca onun pozitivistliğin empirizm, determinizm, süredurum ve nedensellik kavramları üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bu yüzden öncelikle, Baha Tevfik'in pozitivistliğine dayanak teşkil eden empirizm, determinizm ve süredurum kavramlarının, onun düşünce yapısında nasıl bir yere sahip olduğunu ortaya koymamız gerekmektedir. Daha sonra düşünürün dünya görüşü bağlamında, pozitivistliğin dirsek teması halinde olduğu natüralizme ve materyalizme dair görüşlerini, bunlara ek olarak, Tanrı problemi hakkındaki düşüncelerinin oluşumuna katkıda bulunduğunu gördüğümüz bencillik kavramını ele alıp inceleyeceğiz. Nedensellik kavramı determinizm, realizm de natüralizm ve materyalizm kapsamında değerlendirilebileceği için, nedensellik ve realizmi ayrı başlıklar halinde incelemeyeceğiz. Öncelikle Baha Tevfik'in pozitivistlik anlayışının temellerinden empirizm üzerinde durmanın uygun olduğunu düşünüyoruz.

2.1.1. Empirizm

Empirizm (deneycilik), bilgimizin biricik kaynağının deney olduğunu savunan öğrettir.²⁰ Baha Tevfik, pozitivist dünya görüşünün çok önemli bir dayanağı olmak üzere deneyci bilgi öğretisini benimsemektedir. Deneyle birlikte gözlemi de zikreden Baha Tevfik, bunların ikisinin birden şart olduğu düşüncesindedir. Ona göre gözlem, ancak doğal şartlar altında meydana

¹⁷ Baha Tevfik, "Felsefe Kamusu", *Felsefe Mecmuası*, sayı X, s. 166.

¹⁸ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 2000, s. 29.

¹⁹ Burhan Şaylı, *Anarşizmin Osmanlıcası Birey Felsefesi*, (Baha Tevfik'in *Felsefe-i Ferd*'inin ilâvelerle günümüz Türkçesi'ne yapılmış sadeleştirilmesi), Altıkırkbeş Yay., İstanbul, 1992, s. 39.

²⁰ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 52.

gelen olayların varlığını bildirir. Fakat bu olaylar arzu olunduğu kadar çok sayıda, çeşitli, anlaşılır ve pozitif olamaz. Bunun için istenilen derecede pozitif, anlaşılır, çeşitli ve yeterli sayıda bir takım yeni ve yapay olaylar meydana getirerek bilime katkı sağlanması düşünülmüştür. İşte bu gibi olayların üretiliş biçimine deney denir.²¹

Baha Tevfik, ancak bu iki yöntemin bizi gerçeğe ulaştırabileceği, deneysel olarak sınanmayan aklî çıkarımlar, kabuller ve varsayımların gerçeğe giden yolda bize asla kılavuzluk edemeyeceği fikrindedir. Ona göre, deneye dayanmayan her şey yalan ve Mantık da yalancı bir şahittir.²²

Baha Tevfik, deneyi doğrunun yegâne ölçüsü olarak kabul ettiği için, insanların düşünerek hakikati mutlaka keşfedebileceklerini zannetmelerinin, bir hayal, asılsız ve boş bir zan olduğu görüşündedir. Bu düşüncesini güçlendirmek için çeşitli örnekler veren düşünürü göre, hakikatin aklî olarak elde edilebileceği düşüncesi; buzlarla dövüşmeden kutupları görmek, mükemmel bir teleskoba sahip olmadan gezegenler hakkında incelemeler yapmak, tohumu bulmadan buğday ziraatına kalkışmak kadar anlamsızdır. İçinde bulunduğu umuz anda inanmış olduğumuz hakikatleri bir diğeriyle kıyaslayarak üçüncü hakikati elde edebileceğimizi ileri sürmek de yanlıştır. Kesinlikle doğru olmadığına ve ancak görelî bir kıymeti bulunduğuna emin olmamız gereken yeni bir düşünceyi bile mutlaka maddî bir deneyden sonra kabul etmeli ve "mantık yoktur, insanların düşünceleri âdetlere ve deneye dayanır" hükmünü her zaman göz önünde bulundurmalıyız.²³

Empirizmin yanı sıra Baha Tevfik'in pozitivist anlayışının dayandığı temellerden birisi de determinizmdir.²⁴ Onun pozitivist zihin yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için, determinizm kavramı ile ilgili görüşlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu yüzden bundan sonraki başlıkta, Baha Tevfik'in determinizme yaklaşımı nedir? Acaba Baha Tevfik'e göre olaylar arası ilişkilerde mutlak bir determinizmden bahsedilebilir mi? sorularının cevaplarını aramağa çalışacağız.

2.1.2. Determinizm

Determinizm, evrende olup biten her şeyin bir nedensellik bağlantısı içinde gerçekleştiğini, fiziksel evrendeki ve dolayısıyla da insanın tarihindeki

²¹ Baha Tevfik, *Psikoloji-İlm-i Ahvâl-i Ruh*, (Ahmet Nebil'le birlikte Ribot, Fouilleé, Worms, Rabier, Boirac, De La Outiere'den bittasarruf terc.), İstanbul, 1328, s. 34.

²² Baha Tevfik, *Teceddüd-ü İlmî ve Edebî*, s. 91.

²³ Baha Tevfik, *Teceddüd-ü İlmî ve Edebî*, s. 92.

²⁴ Baha Tevfik, "Felsefe-i Hâzıra: Kant", *Felsefe Mecmuası*, sayı II, s. 23.

tüm olgu ve olayların mutlak olarak nedenlerine bağlı olup nedenleri tarafından belirlendiğini ve doğanın nedensel yasalara tâbî olduğunu savunan anlayıştır.²⁵ Baha Tevfik'e göre, her şeyin bir sebebi vardır ve aynı sebep dâimâ aynı olayı meydana getirir. Bundan kâinâttaki birçok olayları birleştirebilmek faydası elde edilir.²⁶ Doğa yasalarını varlıklar arasındaki sâbit ve belirli ilişkiler olarak niteleyen düşünür, bu ilişkileri meydana getiren bütün bilimsel meselelerin daima aynı ve genel olduğunu söyler.²⁷ Baha Tevfik'in bu görüşlerinden determinizmi benimsediği açıkça anlaşılmaktadır.

Baha Tevfik, evrendeki determinizmin insan davranışlarına da egemen olduğu kanısındadır. Ona göre biz, kendilerinden kurtulmanın mümkün olmadığı çok çeşitli sebeplerin etkisi altında hareket ederiz.²⁸ Bu zorunluluk, toplumsal hayat için de geçerlidir. İnsanlar, tabiat kanunları gibi sosyal kanunlardan da bağımsız hareket etmek imkânına sahip değildir.²⁹ Baha Tevfik'in bu determinist anlayışında doğal olarak insan hürriyetine yer bulmak mümkün değildir.

Baha Tevfik'in pozitivist sisteminin temellerinden olan diğer bir kavram, atâlet (süredurum) ilkesidir.

2.1.3. Süredurum (Atâlet)

Baha Tevfik, pozitivist anlayışının temellerini açıklarken, determinizmden sonra süredurum prensibinden söz etmektedir.

Baha Tevfik'e göre süredurum (atâlet); hareketsiz halde bulunan bir cismin, kendisini harekete getiren bir kuvvete rastlamadıkça sonsuza değin hareketsizliğini koruması ve harekette bulunan bir cismin de bir engelle karşılaşmadıkça aynı sürat ve aynı güçle kesintisiz olarak hareketine devam etmesi niteliğidir. Bu nitelik taşa, demire, suya, sonsuz olan uzay içinde ezeli olarak hareket etmekte olan cisimlere ve âlemlere olduğu kadar beynimize de hükmeder. Bütün maddî varlıklarda sürekli mevcut olan atâlet özelliği, sadece maddî varlıklarda değil, maddelerin ve cisimlerin doğal gereklerinden olan maddî olmayan hallerde de görülür. Meselâ bütün varlıklarda olduğu gibi insanlarda da bir defa yapılmış olan bir hareketin sonsuza dek tekrarını sağlamaya çalışan bir yetenek bulunmaktadır. Psikoloji uzmanlarının âdet adını

²⁵ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2005, s. 465.

²⁶ Baha Tevfik, *Psikoloji*, s. 132.

²⁷ A.g.e., s. 6.

²⁸ Baha Tevfik, "Ahlâk Meselesi", *Büyük Duygu*, sayı XX, s. 323.

²⁹ Baha Tevfik, *Felsefe-i Edebiyat ve Şair Celis*, İstanbul, 1330, s. 11.

verdikleri bu yetenek, her şeyin hattâ bütün Psikoloji'nin kendisine dayandığı bir esastır.³⁰

Baha Tevfik'in determinist bir yaklaşımla süredurum niteliğinin, beynimiz de dahil olmak üzere bütün varlıklarda geçerli mutlak bir nitelik olduğunu söyleyerek, bu niteliğin zorunlu sonucu olduğunu ifade ettiği âdeti bütün psikolojik olaylara temel yapması, ruhsal olayların, süredurum niteliğinin zorunlu uzantısı olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Nitekim Baha Tevfik, maddî varlıkların tabîi icaplarından olup, süredurum niteliğinin hüküm sürdüğünü söylediği psikolojik hallere örnek olarak tefekkürü verir.³¹ Ona göre, her türlü fiil ve hareket, düşüncelerimizin yani dış dünyanın etkisiyle bizde meydana gelen beyinsel titreşimlerin vücut üzerindeki izdüşümsel hareketlerinden başka bir şey değildir. Süredurum gerçeği, en müthiş tereddütlerden yani beyinsel mücadelelerden sonra oluşan küçük bir hareketten, istemsiz olarak adet ve içgüdü etkisi altında oluşan en büyük hareketlere kadar genellenebilir.³² Düşünürün bakış açısına göre, uyurken rüyalarımızı yönetemediğimiz gibi, uyanırken de tefekkürlerimizi istediğimiz şekilde cereyan ettiremeyiz. Bu hususta, büyük bir determinizm ve zorunluluk hüküm sürer.³³

Baha Tevfik, fikirlerin kökleşmesi ve gayr-ı ihtiyârî bir şekilde beynimize ve maddî yapımıza tesir edebilecek bir hale gelmesi diye tarif ettiği hassasiyetin³⁴ de, psikolojik bir olay olmasından ötürü, süredurum prensibinin zorunlu sonucu olduğu görüşündedir. O'na göre fikirlerimiz bazen tamamıyla istemsiz olarak meselâ içgüdü tesiri altında, bazen yarı istemsiz ve maddî bir tefekkür neticesinde meselâ âdet tesiri altında, bazen de tamamıyla bir tefekkür faaliyetinin sonucu olarak yani beyinsel bir mücadele sonucunda mecburen hassasiyet haline girip maddî yapımıza etki etmeye başlar. Düşüncelerimiz hangi yol ve yöntemle maddî yapımıza tesir ederse etsin, her hâlükârda mutlaka bir fiil icra etmek zorunda kalırız.³⁵ Baha Tevfik'in bu görüşlerinden açıkça anlaşılmaktadır ki o, determinist ve mekanist süredurum anlayışı çerçevesinde, tefekkür, muhakeme gibi ruhsal olayların hür iradeden kaynaklanmadığını savunmakta ve irade hürriyeti diye bir şeyin varlığını kabul etmemektedir.

³⁰ Baha Tevfik, *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk*, (Ahmet Nebil'le birlikte), yay. Müşterekül-Menfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, 2. baskı, İstanbul, 1326, ss. 24-25.

³¹ Baha Tevfik, *Muhtasar Felsefe*, s. 43.

³² Baha Tevfik, *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk*, ss. 35-36.

³³ Baha Tevfik, *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk*, s. 43.

³⁴ A.g.e., s. 32.

³⁵ A.g.e., ss. 43-44.

Buraya kadar pozitivist anlayışını, onu oluşturan empirizm, determinizm ve süredurum ilkeleri bağlamında ortaya koyduğumuz Baha Tevfik'e göre, pozitivismi materyalizmle yan yana birlikte ele almak lâzımdır. Çünkü pozitivistler, her ne kadar cevherlerin ve sebeplerin mahiyetlerini araştırmayıp, maddenin de ruhun da varlıklarını doğrulamamak, gözlemlenebilecek işlerden başka bir şeyle meşgul olmamak görüşünde olsalar da, maddî olaylardan başka bir şey gözlemlemedikleri, görmedikleri ve kabul etmedikleri için, materyalistlerle aynı sonuçlara ulaşmaktadırlar.³⁶ Pozitivistlerle materyalistlerin aynı sonuçlara ulaştıklarını düşünen Baha Tevfik, natüralistlerle materyalistler arasında da bir mahiyet farkı olmadığını söyler.³⁷ Bu durum, onun felsefesinde pozitivism, natüralizm ve materyalizmin girift bir halde olduğunu gösterir. Bu nedenle şimdi araştıracağımız konu, Baha Tevfik'in düşünce yapısını oluşturan ve pozitivismi destekleyen natüralizm ve materyalizm kavramlarının onun tarafından ele alınış biçimi olacaktır.

2.2. Natüralizm ve Materyalizm

Baha Tevfik, pozitivismle beraber natüralizmi diğer felsefelere tercih ettiğini söyleyerek³⁸, natüralizmi, madde ve kuvvetin yahut yeni tâbiriyle enerjinin her şeyde hükmünü icrâ etmekte olduğunu ve her olayın doğal olduğunu iddia eden meslek olarak tanımlar.³⁹ Ona göre, hakikati elde etmek ve insanları gerçeğe ulaştırmak için kahramanca bir çaba sarf edilmesi gerekir. Bu gayeye ulaşmak ise, sadece açık ve *tabîi bir felsefe* ile mümkün olabilir.⁴⁰ Burada Baha Tevfik'in, 'tabîi felsefe' ifadesini natüralizm yerine kullandığı anlaşılmaktadır. Natüralist anlayışının bir yansıması olarak düşünür, her varlığın ilk sebebinin, temelinin, başlangıcının, oluşturucusunun tabiat olduğunu düşünmektedir. Ona göre tabiatı bilen, her şeyin özünü, niteliğini ve sebebini öğrenmiş olur.⁴¹

Baha Tevfik'in düşünce yapısını oluşturan kavramlar arasında, natüralizm'in yanı sıra, onunla yakından ilişkili olan materyalizmin de büyük önemi vardır. Materyalizm, Baha Tevfik'in felsefî anlayışı içerisinde adetâ merkezî bir yer işgal eder. Baha Tevfik, bu iki öğretiyi mahiyet itibarıyla birbirinin aynısı olarak kabul eder. Düşüncesine göre materyalistlerle natüralistler aslında

³⁶ Baha Tevfik, *Muhtasar Felsefe*, s. 131.

³⁷ Baha Tevfik, "Yıkılan Esaslar: Hareket Felsefesi", *Zekâ*, sayı XXIV.

³⁸ Baha Tevfik, *Muhtasar Felsefe*, s. 4.

³⁹ Baha Tevfik, "Felsefe Kamusu", *Felsefe Mecmuası*, sayı I, s. 8.

⁴⁰ A.g.e., s. 12.

⁴¹ A.g.e., s. 2.

birdirler. Natüralistler, hakikati maddede ararlar, fakat yalnız madde ile olayları izah edemediklerinden, maddeden ayrılamaz bir de kuvvet kabul ederler.⁴²

Düşünür, materyalizmi, “ruh da dahil olmak üzere her şeyin aslını maddeye indirgemek mesleği” olarak tanımlar. Ona göre, materyalizm öğretisinde ruh denilen şey beynin bir vazifesi kabul edilir. Mide nasıl mide özsuyu salgılırsa, beyin de buna benzer şekilde tefekkürü meydana getirir.⁴³

Düşünüre göre her şeyin ancak şekli değişir, değişken olan şekildir, madde ezeli ve ebedîdir.⁴⁴ Mânevîlik ve varlık kavramları, beyazla siyah gibi birbirine zıt kavramlardır yani mânevî varlıklar aslında gerçek bir varlığa sahip olmaktan uzak hayal ürünü şeylerdir. Madde ile kuvvet, birbirinden hiç ayırlamaz bir halde bulunurlar ve birbirlerini tamamlarlar.⁴⁵ Mânevî varlıkları hayâlî varlıklar olarak niteleyen düşünür, her şeyin hakikat ve maddî unsurlara dayandığını söyleyerek, hayâlî varlıklar elde etmeye çalışmanın oldukça üzüntü verici olduğunu savunur.⁴⁶ Baha Tevfik'teki bu materyalist düşünceler, onun düşünsel alt yapısının oluştuğu idâdî yıllarındayken başlamıştır. Daha idâdîyi bitirmeden önce yazdığı *Biraz Felsefe* isimli eserinde Baha Tevfik'in yer yer materyalist fikirlerine rastlanmaktadır. İnsan vücudunun maddî âlemin varlığına delâlet ettiğini, maddede tefekkür hissini bulduğunu, kuvvetlerin ancak bir maddeye uygulandıklarında varlıklarını gösterdiğini kabul etmesi, bunun bir göstergesidir.⁴⁷

Baha Tevfik'in materyalizmi, tarihî ve diyalektik değil, biyolojik-evrimci bir materyalizmdir.⁴⁸ Baha Tevfik'in bütün eserleri, onun Darwinizm'e bağlandığını göstermektedir.⁴⁹ Nitekim düşünüre göre evrim teorisi, kâinata hiçbir şeyin birdenbire meydana gelmediğini, her şeyin tedricî bir surette yavaş yavaş oluştuğunu, kılık değiştirdiğini ve mükemmelleştiğini ortaya koyarak,⁵⁰

⁴² Baha Tevfik, “Yıkılan Esaslar: Hareket Felsefesi”, *Zekâ*, sayı XXIV.

⁴³ Baha Tevfik, “Felsefe Kamusu”, *Felsefe Mecmuası*, sayı II, s. 16.

⁴⁴ Baha Tevfik, *Muhtasar Felsefe*, s. 63.

⁴⁵ Baha Tevfik, a.g.e., ss. 138-139.

⁴⁶ Baha Tevfik, *Teceddüd-ü İlmî ve Edebî*, ss. 123-124.

⁴⁷ Mehmet Akgün; *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, Kül. Bak. Yay., Ankara, 1988, s. 245.

⁴⁸ Alkan, Mehmet Ö.; Siyasal Düşüncenin Dünyevîleşmesi “İlim”den “Bilim” e Geçişin Kritik Evreleri Osmanlı Materyalizmi ve Baha Tevfik, İ.Ü.S.B.E.'nde haz. basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 1988, ss. 30-31.

⁴⁹ Çapanoğlu, Münir Süleyman; Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi, Pınar Yay., İstanbul, 1964, s. 94.

⁵⁰ Baha Tevfik, *Muhtasar Felsefe*, s. 63.

evrenin yaratılışı inancını değiştirmiştir.⁵¹ O halde, her gün azar azar evrimleştikleri ortada iken hâlâ insanların birer ilâhî ihsan olduğuna inanmak, Darwinizm gibi bilimsel bir hakikati inkâra yol açacak acayip bir davranıştır.⁵²

Biyolojik ve evrimci materyalizm, Descartes (1596-1650)'a dayanarak, yalnız ondaki iki cevherden düşüncenin inkârı suretiyle doğan ve başlıca Cabanis (1757-1808), d'Holbach (1723-1789), Helvetius (1715-1771), La Mettrie, d'Alembert ve Diderot tarafından temsil edilen ve İngiliz empirizmi ve Alman rasyonalizminin hücumuyla sahneden çekilmeye başlayan mekanist materyalizm değil, 19. yüzyılda Lamarck (1744-1829) ve Darwin (1809-1882) ile sahneye çıkan biyolojik veya evrimci materyalizmdir. Bu materyalizmde belli başlı filozoflar olarak Karl Vogt (1817-1895), Moleschott (1822-1893), Ludwig Büchner, Ernest Haeckel ve Fritz Müller (1821-1897) gibi isimler vardır. Bu yeni akımın 19. yüzyılın ikinci yarısında oldukça kuvvetlenmesinin sebepleri arasında; Lamarck ve Darwin teorilerinin yeni kanıtlarla desteklenerek felsefe alanını istilâ etmesi, Hegel felsefesinin çözülmesi, biyolojik ilimlerin gittikçe gelişmesi ve başlıca paleontoloji ve embriyoloji alanında ilerlemesi sayılabilir. Paleontoloji, canlı türlerin yeryüzünde milyonlarca yıl içerisinde geçirdiği şekil değişimlerini ve dönüşümü araştıracak malzemeyi veren bir bilim, embriyoloji de canlının ana karnında oluşmasından doğuncaya kadar geçirdiği evreyi inceleyen bilimdir. Bu iki ilmin doğuşu ve başlıca embriyoloji verilerine dayanarak hayvan ve insan türleri arasındaki münâsebetlerin araştırılması felsefeye de tesir etmiştir. Böylece evrimci materyalizm doğmuştur. Bu faaliyetler Türkiye'ye Baha Tevfik ve çevresi tarafından 1908'den sonra aksettirilmiştir. Baha Tevfik ve arkadaşlarının batının evrimci materyalizmini Türkiye'ye aktarmaları, o zaman Avrupa'da bu ideolojinin yerini yeni bir felsefeye bırakmakta olduğu göz önüne alınırsa zamansız olmuştur. Baha Tevfik ve yakın çevresi, Max Planck'ın Fizik alanındaki çalışmalarından ve keşiflerinden, Ernest Renan'ın, Emile Boutroux (1845-1921)'nun ve Gregor Mendel (1822-1884)'in 19. yüzyılın sonlarında Biyoloji verilerinin sanıldığı kadar güvenilir olmadığını ortaya koymalarından habersiz olarak, 30 yıl önceki bir düşünce hareketini o zaman ayaktaymış gibi nakletmişlerdir. İslâm felsefesi dikkate alınmadan ve biyolojik materyalizm yeni bilimsel gelişmeler ışığında sorgulanmadan yapılan bu hareket büyük bir hata olmuştur.⁵³

⁵¹ Baha Tevfik, "Felsefiyât: Bizde Felsefe", *Yirminci Asırda Zekâ*, sayı II, s. 19.

⁵² Baha Tevfik, *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlak*, ss. 16-17.

⁵³ Hilmi Ziya Ülken; *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul, 1992, ss. 240-241.

Düşünce yapısını oluşturan felsefî kavramlar incelendiğinde, Baha Tevfik'in birbiriyle dayanışma halinde gördüğü pozitivizm, natüralizm ve materyalizm öğretilerinin ve bu öğretilerin sözcüsü konumundaki bazı felsefecilerin etkisinde kaldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra, bencillik kavramı da Baha Tevfik'in fikrî yapısının şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Bu yüzden şimdi düşünürün bencillik anlayışını açıklamaya çalışacağız.

2.3. Bencillik

Baha Tevfik'in düşünce yapısı içinde yer tutan önemli kavramlardan birisi de "bencillik"tir. Ona göre insanın en fazla bağlı olduğu şey, en çok bildiği ve en çok alıştığı şeydir. Bu da insanın kendisidir zira insan en çok kendi kendisini bilir ve kendi kendisine alışır. Herkesin en çok kendisini beğenmesi bundandır. Her kişi kendi kendisine, kendi haline o kadar bağlıdır ki, onu hiçbir şeyle değiştiremez. Sözelimi en sıradan bir hamal zengin olmayı ister, fakat şahsen zengin bir kimsenin ta kendisi olmayı istemez, kendi şahsiyeti bâkî kalmak şartıyla o servete sahip olmayı arzu eder. En küçük bir vilâyet memuru vali olmayı arzu eder, fakat kendi karakter özelliklerini koruyarak vali olmayı arzu eder. Örneğin vali Ahmet ya da Mehmet Paşa'nın karakter özelliklerinin, kendi karakter yapısının yerini almasını istemez. Kısacası herkes kendini beğenir, bir noktadan nefisini herkesin üstünde görür. İşte düşünürü göre bu, bencilliktir.⁵⁴

Bencilliği insandaki eğilim ve ihtirasın yegâne konusu olarak nitelendirilen Baha Tevfik'e göre, hepsi de birer temâyül olan bütün hevesler, arzular, aşklar ve sevgiler; hayvan, evlât, aile, vatan, yüce şeyler, din ve sâire sevgileri sırf bencillikten başka bir şey değildir.⁵⁵ Baha Tevfik'e göre insan, benliğini tesellî için hayâle ve hayâlî ürünlere müracaat etmiştir.⁵⁶

Baha Tevfik, bencillik konusundaki bu görüşlerini ortaya koyarken, François La Rochefoucauld (1613-1680) adlı bir Fransız düşünürden etkilenmiştir. Rochefoucauld'a göre insan davranışındaki en büyük kötülük onun niçin yapıldığında saklıdır. Önemli olan yapılan iş değil, bu işin niçin yapıldığıdır. Bunun tek açıklaması 'bencillik'tir. Çoğunlukla birbirine karşıt olan tutkular arasında uzlaşma sağlayan tek şey bencilliktir. Baha Tevfik Rochefoucauld'nun, bencillik ve menfaat teorisini ilk defa olmasa da en anlaşılır ve kapsamlı şekilde izah eden bir kişi olduğunu, onun bu konudaki görüşlerinin bu-

⁵⁴ Baha Tevfik, *Muhtasar Felsefe*, ss. 140-141; "İstikbalde Ahlâk", *Büyük Duygu*, sayı XXI, ss. 339-340.

⁵⁵ Baha Tevfik, *Muhtasar Felsefe*, s. 36; *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk*, ss. 47-48.

⁵⁶ Baha Tevfik, *Teceddüd-ü İlmî ve Edebî*, ss. 140-141.

günkü görüşlere öncülük ettiğini söyler.⁵⁷ Baha Tevfik ayrıca, Rochefoucauld'un insandaki yönelim ve ihtirasların biricik konusu olan bencillik felsefesini kurmasını büyük ve ebedî bir söz olarak nitelendirir.⁵⁸

Sonuç

1884-1914 yılları arasında yaşamış olan Baha Tevfik, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde yetişmiş olan önemli düşünce adamlarından birisidir. İlgisini büyük ölçüde Batı'ya yöneltmiş, ömrünün özellikle son 6 sene-sini 19. yüzyıl Avrupa felsefesinin materyalist ve pozitivist akımlarını ve filozof-larını Türkiye'ye tanıtmak ve benimsetmek amacıyla yoğun bir faaliyet tempo-suyla geçirmiş bir felsefecidir.

Baha Tevfik'in dünya görüşü içerisinde pozitivizm, natüralizm ve ma-teryalizm doktrinleri birbirleriyle dirsek teması halindedir. O'nun düşünce yapı-sını oluşturan bu öğretiler ile bencillik kavramı, dinsel inançlar hakkındaki görüşlerine de temel teşkil etmiştir.

Baha Tevfik'in pozitivizm anlayışı; empirizm, determinizm ve atâlet (süredurum, eylemsizlik) kavramları çerçevesinde şekillenmiştir. O'na göre ancak deney ve gözlem bizi gerçeğe ulaştırabilir. Deneysel olarak sınanma-yan aklî çıkarımlar, kabuller ve varsayımlar, gerçeğe giden yolda bize asla kılavuzluk edemez, bu yüzden deneye dayanmayan her şey yalandır.

Empirizmin yanı sıra, Baha Tevfik'in pozitivist anlayışının dayandığı temellerden birisi de determinizmdir. Varlıklar arasında doğa yasaları adı veri-len sabit ve belirli ilişkiler bulunduğunu düşünen Baha Tevfik, evrendeki de-terminizmin insan davranışlarına da egemen olduğu kanısındadır. O'na göre insanlar, tabiat kanunları gibi sosyal kanunlardan da bağımsız hareket etmek imkânına sahip değildir.

Baha Tevfik'in pozitivizm anlayışını oluşturan esaslardan bir diğeri sü-redurum prensibidir. O, süredurumu, hareketsiz halde bulunan bir cismin, kendisini harekete getiren bir kuvvete rastlamadıkça sonsuza değin hareket-sizliğini koruması ve harekette bulunan bir cismin de bir engele uğramadıkça aynı sürat ve aynı güçle kesintisiz olarak hareketine devam etmesi niteliği olarak tanımlar. O'na göre süredurum niteliği, ezeli, ebedî, bütün evrende geçerli olan, maddî varlıklarda olduğu kadar maddî olmayan varlıklarda da görülen mutlak bir doğa kanunudur. Baha Tevfik, genel-geçer süredurum

⁵⁷ Bkz. Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 237; Faruk Öztürk, *Baha Tevfik Yeni Ahlak ve Ahlak Üzerine Yazılar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 32.

⁵⁸ Baha Tevfik, *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk*, ss. 47-48.

kanununun beynimizde de hüküm sürdüğünü savunarak, bu kanunun zorunlu sonucu olduğunu iddia ettiği alışkanlığı bütün psikolojik olaylara temel yapar. Düşünürü göre bütün ruhsal olaylar süredurum niteliğinin zorunlu uzantısıdır. Ruhsal olaylar, atâlet prensibi sayesinde beyin hücrelerindeki titreşimlerle meydana gelir.

Baha Tevfik, pozitivismle beraber diğer felsefelere tercih ettiğini söylediği natüralizmi, madde ve enerjinin her şeyde hüküm sürdüğünü ve her olayın doğal olduğunu iddia eden felsefî meslek olarak tanımlar. Natüralist anlayışının bir yansıması olarak, her varlığın ilk nedeninin, temelinin, başlangıcının, oluşturucusunun tabiat olduğunu düşünmektedir.

Baha Tevfik'in dünya görüşünü oluşturan kavramlar arasında pozitivism ve natüralizmin yanı sıra, onlarla yakından ilişkili olan materyalizm de büyük öneme sahiptir. Bu öğreti, Baha Tevfik'in felsefî anlayışı içerisinde âdetâ merkezî bir yer işgal eder. Düşünür, materyalizmi, ruh da dahil olmak üzere her şeyin aslını maddeye indirgemek mesleği olarak tanımlar. O'na göre her şeyin ancak şekli değişir, madde ezeli ve ebedîdir. Mânevîlikle varlık, beyazla siyah gibi birbirine zıt kavramlardır. Mânevî varlıklar hayâlî varlıklardır. Madde ile kuvvet birbirinden hiç ayıramaz bir halde bulunurlar ve birbirlerini tamamlarlar.

Baha Tevfik'in materyalizmi tarihî ve diyalektik değil, biyolojik evrimci bir materyalizmdir. O, bu konuda Batı'nın biyolojik ve evrimci materyalist filozofları olan Charles Darwin'den, Ludwig Büchner'den ve Ernest Haeckel'den etkilenmiştir. Baha Tevfik'e göre evrim teorisi, kâinatta hiçbir şeyin birdenbire meydana gelmediğini, her şeyin tedricî bir surette yavaş yavaş oluştuğunu, kılık değiştirdiğini ve mükemmelleştiğini ortaya koyarak,⁵⁹ evrenin yaratılışı inancını değiştirmiştir.⁶⁰ O halde, her gün azar azar evrimleştikleri ortada iken hâlâ insanların birer ilâhî ihsan olduğuna inanmak, Darwinizm gibi bilimsel bir hakikati inkâra yol açacak acayip bir davranıştır.⁶¹

Baha Tevfik'in düşünce yapısını oluşturan önemli kavramlardan bir diğeri bencillik kavramıdır. Düşünür, bencilliği, insanın kendi kişiliğinin ebedî kalmasını istemesi, kendisini beğenmesi ve nefsinin herkesin üstünde görmesi olarak tanımlar. Ona göre bütün hevesler, arzular, aşklar, hayvana, evlâda,

⁵⁹ Baha Tevfik, *Muhtasar Felsefe*, s. 63.

⁶⁰ Baha Tevfik, "Felsefiyât: Bizde Felsefe", *Yirminci Asırda Zekâ*, sayı II, s. 19.

⁶¹ Baha Tevfik, *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlak*, ss. 16-17.

aileye, vatana ve dine duyulan sevgiler, sırf bencillikten başka bir şey değildir. İnsan, benliğini tesellî etmek için hayâle ve hayâlî ürünlere başvurmuştur.

Baha Tevfik'e göre bilinmeyenlerle bilinmeyenler tarif edilemez ve dinî inançların görüşlerimize temel teşkil etmesi hayalciliktir. Düşünür, metafiziğin felsefeden dışlanması ister ve tecrübeyi doğrunun yegâne ölçütü kabul eder. Bu tutumuyla düşünür, deneysel olarak doğrulukları ve yanlışlıkları test edilemeyen metafizik kavramları ve dinî inançları bilmemizin imkânsız olduğunu savunarak, bunların felsefenin kapsamı dışında tutulması gerektiği görüşünde olduğunu ortaya koymaktadır.

Baha Tevfik, yapmış olduğu tercümelemlerle ve yayınladığı telif eserlerle düşünce tarihimize önemli katkılarda bulunmuştur. Bundan sonra Baha Tevfik'in gerek hayatını gerekse fikirlerini tanıtmaya yönelik çalışmalar; batı kaynaklı pozitivism, natüralizm, materyalizm gibi felsefî fikirlerin, ülkemizin Osmanlı'nın son asrındaki bilhassa II. Meşrutiyet dönemindeki düşünce hayatında nasıl yer ettiğinin ve o devrin kültürel yaşamına ne gibi tesirlerde bulunduğuunun anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Kaynakça

- AKARSU, Bedia; *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul, tarihsiz.
- AKGÜN, Mehmet; *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1988.
- ALKAN, Mehmet Ö.; *Siyasal Düşüncenin Dünyevileşmesi "İlim"den "Bilim" e Geçişin Kritik Evreleri Osmanlı Materyalizmi ve Baha Tevfik*, İ.Ü.S.B.E.'nde haz. basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 1988.
- BAĞCI, Rıza; *Baha Tevfik'in Hayatı, Edebî ve Felsefî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Kaynak Yay., İzmir, 1996.
- BAĞCI, Rıza; *Baha Tevfik'in Hayatı*, basılmamış yüksek lisans tezi, Ege Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1987.
- BAHA TEVFİK, "Ahlâk Meselesi", *Büyük Duygu*, sayı XX.
- BAHA TEVFİK, "Felsefe Kamusu", *Felsefe Mecmuası*, sayı I;
- BAHA TEVFİK, "Felsefe Kamusu", *Felsefe Mecmuası*, sayı II.
- BAHA TEVFİK, "Felsefe Kamusu", *Felsefe Mecmuası*, sayı X.
- BAHA TEVFİK, "Felsefe Kamusu", *Zekâ*, sayı I.
- BAHA TEVFİK, *Felsefe-i Edebiyat ve Şair Celis*, İstanbul, 1330.

- BAHA TEVFİK, "Felsefiyât: Bizde Felsefe", *Yirminci Asırda Zekâ*, sayı II.
- BAHA TEVFİK, *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlak*, (Ahmet Nebil'le birlikte),
Müşterekü'l-Menfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, İstanbul, 1326.
- BAHA TEVFİK, "İstikbalde Ahlak", *Büyük Duygu*, sayı XXI.
- BAHA TEVFİK, "Maksat ve Meslek", *Felsefe Mecmuası*, sayı I.
- BAHA TEVFİK, *Muhtasar Felsefe*, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası,
İstanbul, 1331.
- BAHA TEVFİK, *Psikoloji-İlm-i Ahvâl-i Ruh*, (Ahmet Nebil'le birlikte Ribot,
Fouilleé, Worms, Rabier, Boirac, De La Outiere'den bittasarruf terc.), İs-
tanbul, 1328.
- BAHA TEVFİK, *Teceddüd-ü İlmî ve Edebî*, İstanbul, 1327.
- BAHA TEVFİK, "Tenkîd-i Felsefî", *Felsefe Mecmuası*, sayı V.
- BAHA TEVFİK, "Yıkılan Esaslar: Hareket Felsefesi", *Zekâ*, sayı XXIV.
- BOLAY, Prof. Dr. Süleyman Hayri; *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*,
Akçağ Yay., 1999.
- CEVİZCİ, Ahmet; *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul,
2005.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman; *Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist
Hilmi*, Pınar Yay., İstanbul, 1964.
- DALKILIÇ, Bayram; *Türkiye'de Din Felsefesi'ne Doğru*, Kendözü Yay., 1.
Baskı, Konya, Mayıs 2000.
- DALKILIÇ, Bayram; "Yirminci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'de Din Felsefe-
si", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, Bahar 2004,
sayı: 17, ss. 63-110.
- GÜNAY, Ünver; *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 2000.
- ÖZTÜRK, Faruk; *Baha Tevfik Yeni Ahlak ve Ahlak Üzerine Yazılar*, Kültür
Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.
- ŞAYLİ, Burhan; *Anarşizmin Osmanlıcası Birey Felsefesi*, (Baha Tevfik'in Fel-
sefe-i Ferd'inin ilâvelerle günümüz Türkçesi'ne yapılmış sadeleştirme-
si), Altıkkırkbeş Yay., İstanbul, 1992.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya; *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul,
1992.

Baha Tevfik's Life, His Works and His Philosophical Mentality

Citation / ©- Ateş, M. (2017). Baha Tevfik's Life, His Works and His Philosophical Mentality, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 17 (2), 331-348.

Abstract- *Baha Tevfik, who lived between the years 1884 and 1914, is one of the important thinkers who were raised during the collapse period of the Ottoman Empire. The doctrines of positivism, naturalism and materialism are complementary components of each other in Baha Tevfik's world-view. These doctrines which formed his philosophical mentality, became also bases for his views about religious beliefs. Baha Tevfik's apprehension of positivism is based on the concepts of empiricism, determinism and inertia. According to the thinker only experiment and observation can lead us to the truth. It is impossible for us to know the metaphysical concepts and religious beliefs of which correctness or falsity cannot be tested empirically. That's why they must be excluded from the field of philosophy. Baha Tevfik's materialism is not a historical or dialectical materialism but a biological and evolutionary materialism. In this respect he was influenced by Charles Darwin, Ludwig Büchner and Ernest Haeckel who are among the biological and evolutionary materialist philosophers of the West. According to Baha Tevfik's naturalist and materialist philosophy, the first cause, the beginning and the former of every being is the nature. The matter and force are eternal and everlasting. For this reason the beings which are called as spiritual are in fact the figments of imagination.*

Keywords- *Baha Tevfik, naturalism, materialism, positivism, empiricism, determinism*